

Włodzimierz Karwowski
WSP w Bydgoszczy

POSTAWY PATRIOTYCZNO-OBRONNE I ICH REALIZACJA W PROGRAMIE SZKOŁY PODSTAWOWEJ

Jednym z podstawowych pojęć psychologii społecznej i socjologii jest postawa. Termin ten używany jest w różnych znaczeniach.

J. Reykowski utożsamia postawy ze stałym stosunkiem do otoczenia. Stosunek ów zachodzi wtedy, gdy dotyczy klas przedmiotów, instytucji, idei, wartości¹.

Ludzkie postawy można rozpatrywać jako strukturę elementów podmiotowych i przedmiotowych. Przedmiotem postaw może być to, co istnieje obiektywnie lub nieobiektywnie dla ludzi, co ma dla nich zasadnicze znaczenie w zaspokojeniu ich elementarnych potrzeb, a przez to nabrało określonego znaczenia i wartości. Przedmiotem może być stosunek do innych osób, grup społecznych. Cechy tych postaw mogą wywołać uczucia dodatnie lub ujemne. Przedmiotem postaw jest również fakt, że człowiek związany jest z otaczającą go rzeczywistością. Elementy tej rzeczywistości wzajemnie się determinują².

Ogólnie ujmując, postawami nazywamy sposoby zachowania się wobec przedmiotów, osób i sytuacji.

Postawa jest organizacją trzech komponentów: poznawczego, uczuciowo-motywacyjnego i zachowawczego³.

Klasyfikacji postaw można dokonać w różnych płaszczyznach. Ze względu na złożoność postawy dzielimy na pełne, które zawierają wszystkie trzy komponenty, i niepełne - w których brak jest jednego z komponentów. Postawy mogą być ogólne i

jednostkowe, negatywne i pozytywne, słabe i silne, trwałe i mało trwałe, aktywne i bierne, ideowe, społeczne, interpersonalne, interapersonalne. Ponadto mogą być również specyficzne i zgeneralizowane⁴. Postawy specyficzne odnoszą się do konkretnych, typowych sytuacji. Natomiast postawy zgeneralizowane związane są z sytuacjami ogólnymi, które zawierają tę samą wartość. Postawą zgeneralizowaną jest m.in. postawa patriotyczna. Uszczegółowieniem postawy patriotycznej jest postawa patriotyczno-obronna.

Postawa patriotyczna nie jest tylko postawą emocjonalnych doznań związanych ze stosunkiem do swego narodu. Wyraża się ona w konkretnym zachowaniu się człowieka, w jego stosunku do spraw i potrzeb narodu. Zawiera elementy intelektualne, obejmuje takie wartości jak dobro narodu, wolność, suwerenność, sprawiedliwość społeczną.

Współczesna postawa patriotyczna to postawa obywatelska, ujawniająca się w aktywnej i rzetelnej działalności na rzecz narodu i państwa. Konkretyzuje się różnie w różnych sytuacjach życiowych, inaczej w okresie pokoju, inaczej w czasie zagrożenia.

Kształtowanie postawy patriotycznej jest zadaniem wszystkich ogniw systemu dydaktyczno-wychowawczego: rodziny, szkoły, środków masowego przekazu, pracowników nauki, twórców kultury i zarazem jest procesem ciągłym i długotrwałym.

Szczególne role w kształtowaniu postawy patriotyczno-obronnej przypada szkole. Szkoła bowiem dysponuje takimi walorami, jak: masowość, planowość i systematyczność.

W planie wychowawczym szkoły niezbędnym staje się właściwe zaprogramowanie problematyki patriotycznej oraz uwzględnienie jej w działaniu wszystkich nauczycieli. Tak skonstruowany program gwarantuje integrację poczynań procesu nauczania i wychowania. W procesie tym następuje stopniowanie trudności w zakresie materiału poznawczego w miarę dojrzewania umysłowego dzieci i młodzieży.

Metodami wychowania⁵ wpływającymi na rozwój postaw patriotyczno-obronnych, intelekt dziecka, jego uczucia i wolę, są:

- metody informacyjne,
- metody interioryzujące,
- metody regulujące postawy.

Metody informacyjne będą efektywne, gdy informacje o ojczyźnie będą przekazywane jasno, dostępne, nie będą nieprawdziwe. Stosując te metody nauczyciel nie powinien tylko dostarczać wiedzy o ojczyźnie, ale powinien wzbudzać pewne stany emocjonalne (uczucie miłości do ojczyzny).

Metody interioryzujące mają duży wpływ na wywoływanie uczuć patriotycznych, ponieważ poprzez emocjonalną akceptację otrzymanych informacji o ojczyźnie

doprowadzają do psychicznego utożsamiania się ucznia z ojczyzną.

Metody regulujące są metodami, przy pomocy których koryguje się działanie i zachowanie się dzieci w różnorodnych sytuacjach oraz wzmacniają ich pozytywne działanie.

Przytoczone założenia kształtowania postaw patriotyczno-obronnych znalazły odzwierciedlenie w opracowanych przez resort oświaty programach nauczania szkół podstawowych.

Pierwszym, jednolitym tekstem *Programu nauczania w szkołach podstawowych*, określającym kształtowanie postaw patriotyczno-obronnych, był program wprowadzony Zarządzeniem Ministra Oświaty z 10 kwietnia 1959 roku. Zobowiązywał nauczycieli do rozwijania takich uczuć patriotycznych, jak: umiłowanie stron rodzinnych, zainteresowanie krajem, zainteresowanie pracą ludzi. Zagadnienia te realizowane były w klasach I-IV. Natomiast programy klas V-VII stanowiły pogłębienie procesu wychowania patriotycznego zapoczątkowanego w klasach niższych. Realizacja tego programu oparta była o przedmiot historii. Obok treści patriotycznych program zawierał również zagadnienia obronne. Szkoły przygotowywały uczniów do reagowania na różne sygnały alarmowe, szczególnie na wypadek pożaru.

Reforma oświaty w roku szkolnym 1963/64 wprowadziła ośmioklasową szkołę podstawową (Zarządzenie Ministra Oświaty z 15 lipca 1963 roku). Nowy program dydaktyczno-oświatowy nie wniósł istotniejszych zmian w wychowaniu patriotyczno-obronnym dzieci i młodzieży. Postawy patriotyczne kształtowano w ramach przedmiotów: język polski, historia i geografia. Nowością było wprowadzenie przedmiotu "Wychowanie obywatelskie", którego tematyka dotyczyła wiedzy o wojsku.

Zapoczątkowana na przełomie 1969/70 roku kolejna reforma oświatowa wniosła do programu szkoły podstawowej przedmiot "Przysposobienie obronne", realizowane przez jedno półrocze w klasach VII i VIII. Celem nauczania tego przedmiotu było przysposobienie młodzieży do powszechnej samoobrony, kształtowanie umiejętności udzielania pierwszej pomocy i zapoznanie z ogólnymi zadaniami obrony cywilnej. Ponadto program "Przysposobienia obronnego" miał kształtować i pogłębiać postawy patriotyczno-obronne.

Program ten w roku szkolnym 1980/81 został nieco zmodyfikowany.

Wykreślono tematy ściśle wojskowe oraz musztrę.

Kolejne zmiany w realizacji przysposobienia obronnego nastąpiły w roku szkolnym 1989/90. Zredukowano liczbę godzin (z jednej do pół godziny tygodniowo), tematyka przedmiotu została zawężona lub przeniesiona na godziny wychowawcze bądź zajęcia pozalekcyjne.

Tematyka została ograniczona tylko do zagadnień obrony cywilnej.

Nie oznacza to, że zaniechano kształtowania postaw patriotycznych.

Podobnie w okresach poprzednich, w proces wychowania patriotycznego zaangażowani byli przede wszystkim nauczyciele przedmiotów humanistycznych.

W związku ze zmianami społecznymi, a szczególnie trudną sytuacją ekonomiczną resortu oświaty, postanowiono przedmiot "Przysposobienie obronne" zlikwidować (pismo Ministerstwa Edukacji Narodowej z 13 września 1990 r. - L. DO 310/91). W jego miejsce pozostawiono jedynie 7 wybranych tematów, realizowanych w treściach innych przedmiotów oraz w ramach godzin wychowawczych. I tak:

- a) w ramach godzin wychowawczych
  - w klasie IV - temat "Postępowanie w przypadku zetknięcia się z toksycznymi środkami przemysłowymi. Niewypały i niewybuchy",
  - w klasie V - temat "Postępowanie w szkole podczas ogłaszania alarmu przeciwpożarowego i innych sygnałów alarmowych powszechnego ostrzegania",
  - w klasie VI - temat "Zasady udzielania pierwszej pomocy przedlekarskiej",
  - w klasie VII - temat "Obrona cywilna i jej ogólne zadania w ochronie ludzkości";
- b) w ramach zajęć z chemii
  - w klasie VII i VIII - temat "Gaszenie zarzewi ognia",
- c) w ramach biologii
  - w klasie VII - temat "Ogólna charakterystyka regionalnych zagrożeń ekologicznych",
- d) w ramach fizyki
  - w klasie VIII - temat "Szkodliwość promieniowania jądrowego i ochrona przed tym promieniowaniem".

Następny rok szkolny przyniósł likwidację w szkołach podstawowych godzin wychowawczych. W związku z tym pozostawiono jedynie tematy dotyczące ochrony przeciwpożarowej, problematyki ekologicznej oraz szkodliwości promieniowania jądrowego. Jednak ze względu na obszerność treści programowych, nauczyciele realizujący te zagadnienia w ramach innych przedmiotów, przeznaczają na nie minimalną ilość czasu lub problematyki tej nie omawiają wcale. W zaistniałej sytuacji postawy patriotyczne kształtować będą nauczyciele przedmiotów humanistycznych.

W roku szkolnym 1993/94 przywrócono godziny wychowawcze. Wykorzystanie tych godzin na zapoznanie z problematyką obronną leży w gestii szkoły.

Zachodzące przemiany w życiu społecznym państwa oraz doświadczenia minionych lat określają nowe potrzeby i możliwości kształtowania postaw patriotyczno-obronnych.

Postawy patriotyczno-obronne, mimo zmieniającej się ideologii państwa, zawsze będą niezmiennie. Związane są one bowiem ze stosunkiem do swojego narodu, państwa.

Szkoła nie powinna ograniczać się tylko do realizowania "odgórnych" zaleceń, ale powinna uwzględniać również potrzeby i oczekiwania środowiska lokalnego (miasta, gminy, osiedla, wsi).

Szkoła musi być zawsze wiodącą instytucją w kształtowaniu postaw patriotyczno-obronnych.

PRZYPISY

- ¹ J. Reykowski: Osobowość jako centralny system regulacji i integracji czynności. W: Psychologia (red. T. Tomaszewski) PWN Warszawa 1977 s. 762-763
- ² R. Parzęcki: Psychologiczne aspekty kształtowania postaw wychowania patriotycznego. Toruń 1982 s. 64
- ³ Tamże, s. 64-69
- ⁴ M. Przetacznik-Gierowska, G. Makleto-Jarża: Podstawy psychologii ogólnej. WSIP Warszawa 1989 s. 393
- ⁵ K. Kotłowski: Rzecz o wychowaniu patriotycznym podstawą kształtowania postaw pokolenia. Toruń 1982 s. 97-163

Włodzimierz Karwowski

PATRIOTIC AND DEFESIVE ATTITUDE AND ITS REALIZATION IN THE PRIMARY SCHOOL PROGRAMME

SUMMARY

The term "patriot": should not be an empty word but it should talk about a human being as thinking educated and behaving in a patriotic way.

The formed patriotic attitude unites the attachment to motherland, the feeling of social bonds and devotion to nation with respect for others nations and consideration of their suwerency law.

The formation of patriotic attitude the task of all the didactic-educational systems. The greatest role to fulfil has school because at school there is formed personality of children and youth.